

KOVÁCSNÉ PÁZMÁNDI ÁGNES

A Ráday Könyvtár

A Magyarországi Református Egyházat közigazgatási tekintetben négy egyházkerület alkotja: a Dunántúli-, a Dunamelléki-, a Tiszántúli – és a Tiszáninneni Egyházkerület. Mind a négy kerület rendelkezik tudományos gyűjteménnyel, amelyet könyvtár, levéltár, múzeum alkot, amely iskolái szerves részeként gyarapodott. Székhelyük a felsorolást követve Pápa, Budapest (kiegészülve Kecskeméttel), Debrecen, Sárospatak. Mindegyik páratlan és pótolhatatlan értéket képvisel, nyilvánosan működik, dokumentumai mindenki számára elérhető, kincsei megtekinthetők. Ahol iskola működött, ott egy-egy professzor kezdte a gyűjtést, majd csatlakoztak a diákok, a külföldi egyetemjárók (peregrinusok), később ösztöndíjasok, akik egy-egy könyvet hoztak ajándékba, de világi mecénások adományai is gazdagították az állományt. Előbb volt az iskola, vele együtt alakult ki és folyamatosan gyarapodott a könyvtár.

A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye sokkal fiatalabb és a könyvtár története is eltér a többitől. Mert itt az iskola már egy kész könyvtárat kapott. A Ráday Könyvtár alapja (a mai könyvtár muzeális külön gyűjteménye) a Ráday-család főúri magánkönyvtára. Nézzük meg, hogyan történt mindez.

A Pesti Református Egyház, csak a 18. század végén, 1796-ban alakulhatott meg. Az egyház 1801-ben templom építésére telket kért Pest városától, amit meg is kapott, az akkor Széna piacnak nevezett tér déli oldalán elterülő régi temető helyén, kívül a Kecskeméti városkapun, a mai Kálvin téren. Az eklézsia itt először szerény imaházat, majd 1816 és 1830 között templomot építtetett. A gyarapodó református gyüleke-

zet, elsősorban Török Pál (1808–1883) áldozatos munkájának eredményeként, sorra alapítja intézményeit; akadémiát, iskolát, egyházi hivatalokat. Kezdetben elfértek a templom melletti épületegyüttesben. Elsőként a Református Theológiai Intézet alakult meg 1855-ben, majd 1859-ben a Református Gimnázium (a 2009. évben 150 éves Lónyay Utcai Református Gimnázium elődje). Török Pál püspök javaslatára az egyházkerület úgy döntött, hogy megvásárolja a gyűjteményt az új oktatási intézmény jövődó könyvtárának alapjául. Anyagi fedezet híján országos közadakozás segítségével, 1861-ben köthették meg a vételi szerződést 20 ezer arany forintról (a Ráday-család a megállapított érték ötven százalékának elengedésével támogatta az ügyet).

Újabb ötven év telt el, míg az időközben más adományokkal és hagyatékokkal rohamosan növekvő könyvtár megfelelő elhelyezést kapott: 1912 nyarán költöztették a teljes állományt jelenlegi helyére, a Ráday utca 28-as számú épülettömb földszinti részébe. 1913 februárjától a nagyközönség is használhatja; azaz kezdettől fogva nyilvános egyházi könyvtárként működik. A jelentősebb adományozók közül kiemelhető Fáy András, Szemere Pál, Heckenast Gusztáv, később Árokháty Béla, Darányi Ignác, Fél Edit, Rab Zsuzsa és sokan mások...

A második világháborúban a könyvtár nem szenvedett kárt. Az államosítás idején – a református egyház és az állam közötti szerződés értelmében – egyházi tulajdonban maradhatott, de az ezt követő évtizedekben jelentős fejlesztésekről, gyarapodásról nem lehetett szó. Az 1980-as évek közepén a könyvtárnak otthont adó épülettömböt kibővítették és átépítették; ennek során a könyvtár és a levéltár területe gyarapodott ugyan, de az elavult architektúra a mai szakmai követelményeknek és az olvasói, kutatói igényeknek sajnos nem felel meg maradéktalanul. A nyolcvanas évek végén nyílt meg a könyvtár mellett a Biblia Múzeum és a kecskeméti egyházművészeti Ráday Múzeum. A könyvtár ma elsősorban a budapesti bölcsész egyetemisták és kutatók, tanárok igényeit szolgálja.

Ráday Pált (1677–1733) tekintjük a könyvtár alapítójának. Losoncon született, protestáns iskolákba járt, 18 éves korára a magyar műveltség legmagasabb fokát érte el; széleskörű jogi, irodalmi, történelmi és teológiai ismeretekre tett szert. A magyaron kívül irodalmi fokon fogalmazott latinul is, jól beszélt németül, szlovákul, értett franciául.

Jogi-közigazgatási pályára lépett. Nógrád megye nótáriusaként szerzi politikai jártasságát, emberismeretét, mindenekelőtt megyéjének és az egész Felvidéknek gazdasági helyzetét, nemességének és parasztságának bajait, gondjait. 1703-ban apósával, Kajali Pállal együtt viszi Nógrád megye hűségnyilatkozatát a fejedelemhez. Rá lehetett bízni a kényesebb bel- és külpolitikai kérdések előkészítését és kidolgozását. Ráday lesz a titkos kancellária vezetője. Rátermettségét a híres kiáltvány-nyal, a Manifestum megírásával bizonyította. Ezzel tárja a „keresztyén világ” elé a magyar nép igazságos harcát, a szabadságharc okait és célját. Előkészíti az országgyűléseket, a nemzeti állam önálló szerveinek kiépítését, képviseli Rákóczi álláspontját. Ráday kezében futottak össze a kuruc diplomácia számai, tárgyal Nagy Péter cárral, XII. Károly svéd királlyal. A szatmári béke után Ráday Pálnak is megváltoztak életviszonyai és feladatai. Lengyelországig kíséri a bujdosásban fejedelmét, Jaroslóban azonban elbúcsúzott tőle és hazatért. Tapasztalatait ezután hazája és egyháza javára kamatoztatta. Ráday Pál – a maga korában szokatlan módon – a magyar nyelvű irodalom céltudatos gyűjtésére fordított gondot. A teológiai munkák közül elsősorban a 17. századi protestáns ortodoxia és a puritanizmus műveit olvasta. Természetesen a történeti és a jogi szakirodalom is jelentős mértékben jellemzi az általa gyűjtött művek csoportját. A kutatók szerint haláláig mintegy 300 kötetet gyűjthetett össze, ami abban az időben jelentős köznemesi könyvtárnak számított. Közéleti szerepet is vállalt. A Habsburg-katolikus hódítással szembeni ellenállásnak ekkor egyik módja éppen a protestáns vallási és egyházi érdekek védelme volt. 1712-ben a református rendek megalapították az egyetemes főgondnoki tisztelet, melyre Ráday Pált találták legalkalmasabbnak.

Irodalmi működése nem csak könyvgyűjtésben és publicisztikájában merült ki. Költőként is megismerhetjük imádságai, istenes énekei kapcsán. Nála a biblikus nyelv nem felületi máz, hanem gondolkodásának módja, formája. 1710-ben jelent meg a *Lelki Hódulás* c. könyvecske Kassán, melynek hitelességét sokáig megkérdőjelezték. A díszes, ezüstveretes, bőrkötésű, kisméretű kötet az 1930-as évek végén, ajándékként került a Ráday Könyvtárba – egykor Ráday Pál tulajdona volt, ezt saját kezű bejegyzései és javításai igazolják. Mai református énekeskönyvünkben hét dicséretet énekelhetünk ezek szövegéből. Legismer-

tebb a 251. dicséret, a *Meghódol lelkem, tenéked nagy Felség...* címet viseli. 1977-ben jelent meg jubileumi kiadása.

A könyvtár igazi virágkorát Ráday Pál fiának, Ráday Gedeonnak (1713–1792) köszönheti. Már apja életében, ifjan kapcsolatba került az irodalommal és művészettel, mindazzal, ami később egész életét meghatározta. Írói, irodalompártolói hivatására tudatosan készült. Kezdetről fogva igyekezett távol tartani magát a hivatalnoki világtól és a hivatalos politikától. Életét a tudománynak, az irodalomnak, a magyar irodalmi élet pártolásának, a művészeteknek és mindenekelőtt gyűjteményeinek, könyvtárának, képtárának, metszet- és éremgyűjteményeinek szentelte.

Az ifjú Gedeon a pozsonyi evangélikus líceumban Bél Mátyás tanítványa volt. Szerénység és tehetség jellemzi már akkor is. Ebben az időben kerül szorosabb kapcsolatba a Drezdából hazatért Mányoki Ádámmal, a híres festővel, apja barátjával, aki meg is festi, a család többi tagjaival együtt. Mányoki – miután látja, hogy Magyarországon nem tud megélhetéshez jutni, bár Ráday Pál sokat próbált tenni érdekében – visszamegy Németországba és Ráday vele küldi ki fiát. Berlinben sikerül bejutnia a trónörökös, II. Frigyes eljegyzésére, és a porosz előkelőségek nagy barátsággal kezelik, mert apjára többen emlékeznek még. Ráday Berlinben elég változatos anyagot hallgat: teológiát, régiségtant, logikát, egyházi, világi és politikai történelmet, stílus- és szónoklattan. Ezen kívül privát órákon franciát, rajzot és táncot tanul. 1732–1733 között jogi és teológiai tanulmányokat folytatott Frankfurt am Odera egyetemén. Itt lesz diáktársa Szilágyi Sámuelnek, a későbbi bécsi református agensnek.

A frankfurti egyetem kálvinista irányú volt, sok magyar és főleg erdélyi peregrinus diák látogatta. Az egész akkori német nevelést két tényező szabta meg: a hallei racionalizmus és a hallei pietizmus. Hatásukra a porosz iskolák az akkori legmodernebb tudományt képviselték, sokoldalú, gyakorlati embereket neveltek. Apja halálhíre szólította haza, a család péceli birtokán telepedett le. Pest megye képviselőjeként részt vett az országgyűléseken és főgondnoki tisztséget vállalt a református egyházban. Minden más tisztséget és címet következetesen elutasított. Egész életében a családi könyvtár gyarapításával, a magyar irodalmi élet fellendítésével és a péceli kastély kibővítésével, átépítésével foglalkozott.

A család péceli kastélyában – amelyet Ráday Gedeon jelentősen átépíttetett – reprezentatív könyvtárterem készült a gyűjtemény számára. Boltozatát négy vörös márványpillér tartja, aranyozott rokokó fejezetekkel. A mennyezet freskóit Ráday Gedeon utasításai szerint festették meg. A középső mennyezeten Pallas Athéné alakja a tudományt jelképezi; a körülötte levő mezőkben az egyes tudományterületek allegorikus ábrázolása látható. A freskókon sűrűn előforduló amorették kezében az illető tudományágak legfontosabb kötetei figyelhetők meg, ezek mindegyike a könyvtár állományába tartozik. A könyvek a könyvtártermen kívül még öt további helyiséget töltöttek meg. Könyvtára a klasszikus alapművek mellett az egyes tudományágak legkiválóbb műveit tartalmazza; a francia felvilágosodás irodalmának legteljesebb magyarországi tárháza. Gyarapítási szakértelme is megkülönbözteti a szokásos 18. századi magánkönyvtáraktól; Ráday Gedeon kimagasló tudományos és irodalmi felkészültségével a tudományterületek legfontosabb kötetének beszerzésére törekedett. Az állomány rendszerezésében is eltért az akkor szokásos 5–6 főcsoportba sorolásától – saját szakrendszerében 24 csoportot különített el.

A könyvtár természetesen sok értékes könyvritkasággal rendelkezik. A legrégebbi mű Bessarion: *Adversus calumniatorem Platonis* című ősnymtatványa 1469-ből (összesen 44 ősnymtatványt tartunk nyilván). Az ún. Rákóczi-Biblia (1608, Hanau) I. Rákóczi György fejedelem bejegyzéseit tartalmazza; ám ezen kívül is számos ritka Biblia-kiadás található a gyűjteményben. A reneszánsz évre való tekintettel megemlíthetjük, hogy megtalálható könyvtárunkban a Nürnbergi Krónika, avagy Hartmann Schedel kódexe a (*Liber Chronicarum*), „Világkrónika”: a korai könyvnyomdászat egyik leghíresebb, legpompásabb műve 1493-ból. Latin és német nyelven is, a korabeli Buda valóságghű ábrázolásával. Ugyancsak A magyarok krónikája, eredeti címén *Chronica Hungarorum*, melyet Thuróczy Jánosnak köszönhetünk, 1488-ban jelent meg Brünneben, majd pár hónap múlva Augsburgban. Különböző színezéssel mindkét kiadás megtekinthető.

Ráday Gedeon irodalmi tevékenységének új tere nyílt 1788-ban a kassai Tudós Társaság megalakulásával és a Magyar Museum indulásával. Neki is volt egy hasonló terve, de most is örömmel mond le a kezdeményezéséről. A Museum két főirányítója, Batsányi és Kazinczy,

nagyon hálásak neki, hogy elvállalta a gyámkodást lapjuk felett. Nagy tapasztalata és tudása óriás hasznot jelent a Museumnak: minden szám Ráday kezén megy át, gondoskodik korrektorról is, Földi János személyében, de ígérete szerint maga is átjavít minden számot. Kihagy, vagy egészen átír egyes részeket, gyakran megfelelőbb idézeteket tesz be és némelyik számot szinte egészen Ráday állítja össze. Meghonosította a rímes–időmértékes versformát (*Ráday-rím*). Költői életművéből csupán 42 verse maradt fenn.

Alkotói munkásságánál jelentősebb az a szerep, amelyet az éppen kibontakozó magyar kulturális közéletben betöltött. Noha anyagilag is jelentősen támogatta az új törekvéseket (könyv- és folyóirat-kiadások, színjátás), több volt egyszerű mecénásnál: biztatta, inspirálta fiatal kortársait, akik „a magyar litterátusok atyja”-ként emlegették. Fennmaradt levelei tanúsítják, hogy irodalomelméleti, esztétikai, tudományelméleti nézetei összhangban álltak kora élvonalbeli gondolkodóival. Kazinczy emlékezéséből tudjuk, hogy a Ráday-ház nyitva állott a fiatal írók, literátorok előtt: „Lelke nem ismeré a gögöt, s szeretett ifjúvá válni a szerény ifjak között. Pesten mulatván, a játékszínből ritkán marada el, s nem a lózsikban [páholyokban] foga helyt, menyé és fia mellett, hanem a párterren [nézőtéren], hogy jobban hallhasson, láthasson. A mely ifjak nem merék felkeresni házánál, mögötte vevének ülést, s legördülvén a kárpit, egyike a másikának fél hangon mondá el itéletét a játszott darab felől, mintha nem akartak volna a tisztelt öregtől értetni. Ráday megfordult, hogy vagy javallja értelmöket, vagy azon igazítson, s leckéket tartá nekik a dráma három egysége felől stb. Így juta ismeretségébe Földi János, Szent-Jóbi Szabó László és sokan mások, s Ráday az igyekezőknek szabad bejárást engedé házához.” (A Rádayak, in Magyar Pantheon, é. n. [1884], 31.) Hogy ez az ismeretség mikor köttetett, pontosan nem tudjuk, de minden bizonnyal már Szentjóni huzamos budai tartózkodása idején, vagyis 1790 után. Feltételezhető, hogy Ráday Gedeonnak szerepe volt a költő kötetének megjelenítésében is, a tőle választott mottó és a hozzá szóló vers legalábbis erre vall. Kapcsolatuk ekkor rendszerebb lehetett; mint fentebb idéztük, Kazinczy Rádayt kérte meg, hogy informálódjon Szentjóninál arról, mely versek a fordítások a kötetben.

1792. augusztus 6-án halt meg Ráday Gedeon, 79 éves korában. Országos tekintélyére jellemző az a pár szó, amit Teleki László írt halálára:

„Díszes öregségre terjedett élete, ártatlansággal töltött napjai, egész életében a tudományok, vallás és haza dolgai körül való fáradhatatlan munkássága, és végre tsendes és keresztényi halála... az embert vígasztalhatják, de más felől az elvesztésében tett kárnak nagyságát is éreztetik az emberrel.”

Szentjóni Szabó László

Péczei kert

Idősb Gróf Rádai Gedeonhoz

Nincsenek a szerencsének
Semmi rendes útjai
Bár az ember életének
Olly rövidek napjai.

Bóldog kinek fel tétele
Mindég arra célozott,
Hogy másnak is használt vele
Míg magának dólgozott!

A ki eggy kis plánta tőnek
Vesszejébe mondhatta
Majd ha ágaid meg nőnek
Más is járhat alatta.

Bóldog a ki szent érzéssel
Látta nőni kis fáit
Mellyeknek más jó ízléssel
Kóstolhassa almáit!

Ó Kegyes Gróf! kis kertedet
Építsd minden erővel
S már hanyatlott életedet
Hosszabbítsd ez idővel!

Láttasd itt a természetnek
Pompás egygyűűségét
És az emberi nemzetnek
Nagyra ment mesterségét

Itt a rend s rendetlenséget
Egyvelítsed egy mással
Hogy szívünk kettős szépséget
Érezzen egy látással.

Ültess ebbe hasznos fákat
S kedves ízű magokat
Teljes rózsák s violákat
S színes tulipánokat.

Tedd az útat árnyékossá
A halmok oldalain
Az álmot kívánatossá
Gyepszéked lágú hantjain.

A völgyek tekervényébe
Ültess szagos epreket
S a halmok déli részébe
Szőlő termő töveket

Ott egy partba a fák között
Melly visszája a hangot
Építs kákából kötözött
Múltságos barlangot.

Majd ha késő unokáid
Itt öszve ölelkeznek
Köszönvén hasznos munkáid
Hamvaidonn könnyeznek.

Felhasznált források és irodalom

- Berecz Ágnes – Lángi József: Aranyidők a péceli Ráday-kastélyban. Bp. 2003.
- Borvölgyi Györgyi: Ráday Pál (1677–1733) könyvtára. Bp. 2004.
- Gorzó Gellért: Rádai Ráday Pál. Bp. 1915.
- Kiss Áron: Török Pál élete. Bp. 1904.
- Koós Judith: A Rádayak könyvgyűjteményének kialakulása és könyvművészeti ritkaságai. In: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve II. 1981. Bp. 1982. 97–119.
- Péter Zoltán: A jubiláló Ráday Könyvtár, 1711–1861–1961. In: Magyar Könyv Szemle 1962. 303–316.
- Ráday Pál: Lelki Hódolás. Jubileumi kiadás. Bp. 1977.
- Segesváry Viktor: A Ráday Könyvtár 18. századi története. Bp. 1992.
- Szentjóni Szabó László költeményei. Bp. 1911.
- [Szentjóni] Szabó László összes művei. Bp. cop. 1995.
- Vas Margit: Ráday Gedeon élete és munkássága. Bp. 1932.
- Zsindely Endre: Ráday Gedeon élete és munkássága. In: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve I. Bp. 1956. 36–45.

A Ráday Könyvtár műemlék könyvtára az alapító Ráday Pál és felesége, Kajali Klára portréjával, középen az eredeti könyves szekrénnel.
(Fotó: Ráday Könyvtár)